

MUSEOVIRASTO
Rakennushistorian osasto

**NAANTALIN BIRGITTALAISKIRKON
KORJAUS-, MUUTOS- JA LISÄTILAHANKKEITA**

Kertomus virkamatkasta 26.3.1996
Markus Hiekkanen

Naantalin seurakunta on antanut rakennusinsinööri Jouko Sjöbergille tehtäväksi kuluvan kevään aikana selvittää birgittalaiskirkon korjaus- ja lisätilahankkeiden vaatimat tutkimukselliset ja muut edellytykset. E erityisen tärkeitä ovat WC-tilojen rakenteiden selvitys ja holvien maalipinnoissa näkyvät vauriot. Yhteydenoton jälkeen sovimme tapaamisesta ja neuvottelusta kirkolla 26.3.1996. Siihen osallistuivat myös tutkija Kari Uotila Muuritutkimus ky:stä ja isännöitsijä Rauno Huoponen seurakunnasta.

WC-tilahanke

Taustaa

Ajatus saada kirkkoon WC-tilat palautuu jo vuosien 1963-65 restauroinnin aikoihin, mutta on ollut sen jälkeen jatkuvasti elossa (ks. Pasi Kaarron kertomus matkasta 6.9.1982, RHO arkisto). Museovirasto on vastustanut hanketta toisaalta siksi, että WC-tilojen järjestämistä kirkkorakennuksiin on pidetty periaatteellisesti

huonona ratkaisuna, toisaalta koska Naantalin kirkon WC-tilakysymys kulkuteineen on ollut hyvin vaikea luonteella tavalla ratkaista.

Vuonna 1989 alkoi hankkeessa uusi vaihe rakennushistorian osaston päällikön Pekka Kärjen vierailtua kirkossa (Rauno Huoposen muistio 27.6.1989; ks. myös Markus Hiekkasen ja Veikko Kunnaksen kertomus virkamatkasta 7.11.1989, RHO arkisto). Tunnustaen mm. Naantalin musiikkijuhlien ja muiden tilaisuuksien sekä matkailijamäärän lisääntymisen merkityksen Museovirasto hyväksyi tutkittavaksi WC-tilojen rakentamisen mahdollisuuden länsieteisen eteläpuolella olevaan kapeaan huonetiilaan eli huoneeseen S, joka on keskiaikaisen länsisakariston pohjoisosaa (LIITE 1, Henrik Liliuksen ennallistuspaiirustus keskiaikaisesta sakaristosta, Suomen Kirkot Finlands Kyrkor 6, kuva 44; Museoviraston lausunto 14.12.1989, RHO arkisto). Keskiaikaisia seiniä ovat tilan pohjoisseinä, joka on keskiaikaisen länsikuorin eteläseinä, ja pieni jäännös sakariston itäseinän pohjoisosaa siinä olleine oviaukkoineen. Huoneen länsi- ja eteläseinä ovat 1794-97 rakennetun länsitornin tukimuuria (LIITE 2, Markus Hiekkasen analyysipiirustus vuodelta 1989 nykyisten ja hävinneiden muurien muodostamasta kokonaisuudesta huoneen S ympärillä).

Lausunnon sisältöön vaikutti suuresti se, että Museoviraston edellyttämässä ja tekemässä (työmestarit Tapio Hirvonen ja Veijo Laine 1989; Rauno Huoposen kirje 7.11.1990 viitaten Raimo Alakärpän mittaustöihin oven kohdalla; Rauno Huoposen kirje 14.1.1991 viitaten Raimo Alakärpän 4.1.1991 päiväämään mittauspiirustukseen, RHO arkisto) mittaustutkimuksissa voitiin todeta umpeenmuuratun oviaukon avattavaksi mahdollisen osuuden juuri ja juuri riittävän käyttämiseen kulkuaukoksi (ks. myös Pentti Pietarilan kirje 7.12.1990 koskien oven jatkotutkimuksia sen käytettävyyden kannalta; Veikko Kunnaksen kertomus matkasta 10.10.1990, RHO arkisto). Leveydeksi tulisi n. 50 cm kohtisuoraan eteisen eteläseinän seinään nähden.

Museovirasto piti 15.10.1990 antamassaan lausunnossa esitetyn suunnitelman mukaisen oven avaamisen tutkimis-

ta mahdollisena korostaen myös arkeologisten tutkimusten merkitystä. Seuraavaksi Museovirasto hyväksyi lausunnossaan 18.2.1991 oviaukon kyseisenkaltaisen avaamisen ja uudelleen käyttöönottamisen sillä edellytyksellä, että sitä ei jouduta suurentamaan (ks. myös Rauno Huoposen muistio 7.3.1991; saman kirje Elias Härölle 11.3.1991, RHO arkisto). Myös rakennus- ja arkeologiset tutkimukset edellytettiin (ks. myös Tapio Segerin laatima luonnos kaivausten kustannusarvioksi, ei päiv.; Kari Uotilan kirje 22.2.1991 Elias Härölle koskien kaivaussuunnitelmaa; saman tarkennettu suunnitelma, päiv. 10.3.1991, RHO arkisto).

Viimein 21.3.1991 Museovirasto lausunnossaan antoi luvan umpeenmuuratun oven avaamiseen kulkuyhteyden osalta (kirjediari. 365/603/91; ks. myös Kari Uotilan kirje 3.5.1991 Elias Härölle, RHO arkisto).

Tämän jälkeen hankkeen ympärillä hiljeni seurakuntakeskuksen rakentamisen vaatimien taloudellisten ponnistusten takia, kunnes asia on nyt uudelleen otettu esille.

Lähtökohta tänään on siis se, että WC-tilat voidaan Museoviraston kannan mukaan tehdä huoneeseen S ja kulkuunne voidaan järjestää avaamalla holvipilasteria ja pieliä rikkomatta umpeenmuurattu ovi kirkon nykyisen eteistilan ja huoneen S välillä. Oveen ei myöskään saa tehdä muutoksia tai lisärakenteita, jotka vaurioittavat sitä. Ongelmia ovat puolestaan ovat

- WC-tilojen ja valmistautumishuoneen vesi- ja viemäriputkien linjaus,
- WC-tilojen tilojen rakenteiden suunnittelu vähimmän mahdollisen haitan aiheuttamiseksi muuratuille rakenteille, ja
- asianmukaisten tutkimusten ja dokumentoinnin järjestäminen.

Vesi- ja viemäriputkien linjaus

Sjöberg oli ennen tapaamista tutkinut mahdollisuutta järjestää vesi- ja viemärintilinjaukset muulla tavoin

kuin ohjaamalla ne tornin eteläpuolisen alueen kautta kaupungin verkostoon. Viimemainittu 1980-luvun lopussa ehdotettu menettely aiheuttaisi paitsi varsin laajoja kaivauksia myös kallion räjäytystöitä ja todennäköisesti maan alla olevien luostarirakennusten jäljellä olevien muurien tuhoamista. Hän on löytänyt mahdollisen vaihtoehtoisen linjauksen, jonka kulun voi jaksottaa seuraavasti (ks. LIITE 3, kirkon pohjapiirros):

- a) huoneesta S suoraan itään runkokuoneen länsiseinän perustuksen läpi muurinsisäisten ullakonportaiden kohdalla,
- b) runkokuoneen korotetun länsilattian alla eteläseinän vierelle,
- c) eteläisen lehterikorokkeen lattian alla seinän vieressä, alkuperäisten mahdollisten lehterinkannattajien päällä ja niitä rikkomatta kohti itää,
- d) lähellä runkokuoneen itäseinää runkokuoneen eteläseinän perustuksen kautta ulos,
- e) eteläseinästä kohti etelää nykyisen puistokäytävän lähelle.

Viimemainitun puistokäytävän kohdalla linjaus yhtyisi tulevana syksynä rakennettavaan kaupungin putkiston linjaukseen.

Tarkastimme kunkin jakson erikseen. Kohta a) edellyttää sellaisenaan muistakin syistä välttämättömiä arkeologisia kaivaustutkimuksia huoneessa S. Ne olisivat välttämättömiä, vaikka linjaus tulisi edellä kuvatulla tavalla suoraan huoneesta S etelään. Runkokuoneen länsiseinä on kyseisellä kohdalla, mukaanlukien pääasiassa ullakonportaita varten tehty kirkkosalin puoleinen seinäulkonema (LIITE 4, länsiseinän mittauspiirustus, Suomen Kirkot - Finlands Kyrkor 6, s. 31-32), paksuudeltaan 220-230 cm. Museoviraston arkistossa matkan jälkeen asiaa vielä selvittäessäni osoittautui, ettei kirkon länsiseinässä ainakaan kirkkosalin puolella ole ulostyöntyvää anturaa. Tämä kävi ilmi vuoden 1963 kaivauksissa (Henrik Lilius, Naantalin kirkon kaivauskertomus, s. 32, MVHTA). Huoneen S eli seinän länsipuolelta ei tietoja ole saatavissa, koska täällä ei kaivauk-

sia tai teknisiä selvityksiä ole tehty. Tällä puolella tulee kaivauksissa vastaan ullakonportaisiin johtaneen oviaukon alaosan katkemia (kynnys, ehkä pieliä). Näinollen ainakaan kirkkosalin puolella ei ole läpivientiä vaikeuttavaa kivimassaa. Huoneen S puolella on asian selvittämiseksi arkeologinen tutkimus ulotettava puhtaaseen pohjamaahan tai kallioon asti.

Sinänsä on mielestäni linjaus länsiseinän perustuksen läpi mahdollinen, mutta ratkaisua ei voi tehdä ennenkuin perustuksen luonne on seinän molemmin puolin tutkittu. Tuskin on kuitenkaan odotetavissa seikkoja, jotka estäisivät läpiviennin.

Jaksolla **b)** tehtiin arkeologiset tutkimukset vuonna 1963 aina peruskallioon asti ja nykyisen korotetun lattian alla on runsaasti tilaa putkien vientiin ilman muutostöitä ja muureihin kajoamista.

Sama koskee jaksoa **c)**, eteläseinän suuntaista linjausta kirkkosalin etelälehterin korokkeen alla. Täällä oleva tila on riittävän väljä siten, että putket on mahdollista asentaa keskiaikaisen lehterin tukimuureiksi tulkittujen rakenteiden (Henrik Lilius, Birgittinerkyrkan i Nådendal, s. 90) yläpuolelle niitä vahingoittamatta.

Ulosviennin kohtaa **d)** ei Sjöberg ollut vielä ratkaissut. Tarkastaessamme mainitun etelälehterin alustaa kävin katsomassa sitä kohtaa eteläseinässä, jossa on umpeenmuurattu, mahdollisesti koskaan käyttämätön oviaukko (Lilius, Birgittinerkyrkan, s. 39-40; ks. LIITE 5, eteläseinän mittauspiirustus, Lilius, Birgittinerkyrkan, planssi IX b). Tämän ovikohdan alaosassa olevassa betonivalussa (joka lienee todennäköisimmin vuosilta 1963-65) huomasin pyöreän tuuletusaukon (läpim. 15 cm), joka seinän sisässä kaartuu jyrkästi ylöspäin ja jossa tuntuu voimakas veto. Myöhemmin tarkastaessamme paikkaa ulkopuolella totesimme ulkoseinässä olevan tuuletusaukko kaltereineen.

On mielestäni mahdollista harkita putkien läpivientiä kyseisen oven kohdalta. Sen umpeenmuurauksen nykyinen yläosa ei nimittäin ainakaan ulkopuolelta ole vasta kuin tältä vuosisadalta (ks. Lilius, Birgittinerkyrkan,

kuva 36). Asia vaatii kuitenkin ennen päätöksentekoa oviaukon kohdan esiinkaivamista seinän ulkopuolella ja muurin tutkimusdokumentointia seinän molemmin puolin.

Kohdan e) osoittaman alueen luonteen selvittäminen kirkon eteläpuolella vaatii arkeologista kaivaustutkimusta koko linjauksen pituudelta n. 300 cm:n levyisellä alueella. Päätös voidaan tehdä vasta tämän antamien tulosten perusteella, mutta ylitsepääsemättömiä esteitä tuskin ilmaantuu.

Mielestäni Sjöbergin ehdotus putkiston linjaukseksi on erinomainen ja verrattuna aikaisempaan ehdotukseen selvästi parempi edellyttäen, että yllä kuvatuissa kohdissa a), d) ja e) ei arkeologisissa ja rakennushistoriallisissa tutkimuksissa paljastu sen kaltaisia seikkoja, joiden perusteella joudutaan asiaa harkitsemaan uudelleen.

Rakenteiden suunnittelu

WC-tilojen ja valmistautumishuoneen seinien ja muiden osien suunnittelussa lähtökohtana on oltava se, että ne ovat selvästi irrallaan vanhemmista kivi- ja puurakenteista eikä niiden rakentaminen tai olemassaolo aiheuta näille vahinkoa. Sama koskee sitä säilytystilaksi aiotua huonetta, joka on suunniteltu tehtäväksi WC-tilojen päälle. Niiden on myös oltava itsenäisiä yksiköitä siten, etteivät kiviseinät lämpene. Tämä edellyttää ahtaan tilan ja arvokaiden rakenteiden takia erittäin korkeatasoista suunnittelua ja jokaisen yksityiskohdan perusteellista harkintaa.

Tarkastaessamme huonetta S kävi ilmeiseksi, että lattian nykyistä korkeutta ei ole perusteltua pitää lähtökohtana tulevien tilojen lattia- eli lähtötaso määriteltäessä. Tämän johtuu siitä, että mm. suunnittelun valmistautumishuone olisi ahtautensa puolesta käytökelvoton tarkoitukseensa. WC-tilojen toisen kerroksen rakenteiden tieltä taas jouduttaisiin poistamaan tornin rakennustöissä 1794-97 eteläseinää murattaessa käytet-

tyjä rakennustelineiden niskoja. Nämä rakenteet ovat arvokas osa kirkon rakentamisen historiaa ja vaikka niistä muutamista onkin sahattu osa pois tulee loput suojella tuhoutumiselta.

Näistä syistä johtuen joudutaan huoneen S lattiata-soa laskemaan. Tämä laskeminen tulee tapahtua arkeologisena tutkimuksena, joka tietysti liittyy vesi- ja viemäriputkien linjaukseen. Lattiatason määrittely tapahtuu lopullisesti kaivausten jälkeen.

WC-tilojen ja valmistautumishuoneen rakenteita ei tule kiinnittää entisen munkkikuorin eteläseinään tai tornirakennuksen länsi- ja eteläseiniin poraamalla tms. keinoin asennetuin metallikiinnikkein. Sen sijaan esim. puisia tukia, jotka nojaavat jo olemassaoleviin koloihin, on mahdollista käyttää.

Arkeologiset kaivaukset ja muuritutkimukset sekä mitauspiirustukset ja muu dokumentointi

Huoneen S lattian alla olevat kulttuurikerrokset sekä osittain myös lattiapinnan yläpuolella olevat rakenteet ovat muinaismuistolain (295/63) nojalla rauhoitettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä (§ 1 kohdat 5 ja 6), joihin kajoaminen tai joiden poistaminen ilman lain nojalla Museoviraston antamaa lupaa on kielletty.

Museovirasto on hyväksynyt seurakunnan esityksen rakentaa huoneeseen S WC-tilat ja valmistautumishuoneen sekä kulkuyhteyden niihin avaamalla keskiaikaisen kuorin eteläseinässä oleva umpeenmuurattu oviaukko osittain. WC-tilojen vesi- ja viemärijohtojen linjaus - riippumatta siitä toteutetaanko se edellä kuvattujen vanhan tai äskettäin esitetyn vaihtoehdon mukaan - edellyttää muinaismuistolain 15. §:n nojalla arkeologisia kaivauksia sekä huoneessa S että johtolinjausten kohdalla tarvittavissa paikoissa (äskettäin esitetyn linjauksen osalta ks. edellä luku Vesi- ja viemäriputkien linjaus kohdat **a)**, **d)** ja **e)**).

Näistä tutkimuksista aiheutuvat kustannukset on työhankkeen toteuttajan Naantalın seurakunnan korvattava

Museovirastolle tai sille, jolle Museovirasto antaa luvan kyseiseen tutkimukseen. Tähän liittyen on huoneen S kaikki seinämuurit - myös umpeenmuurattu oviaukko kaikkine osineen, keskiaikaisen sakariston itäseinän jäljellejäänyt seinäosa siinä olevine oviaukkoineen ja ullakonportaat aina tasakertaan asti - dokumentoitava muuritutkimuksien kautta mittauspiirustuksin ja valokuvaamalla hyvissä ajoin ennen töiden alkua. Mittauspiirustukset on työn nopeuttamiseksi hyvä tehdä osaksi valokuvamittauksena. Huone on myös valokuvattava korkealaatuisina "studio" kuvina ammattivalokuvaajan (esim. P.O. Welin) toimesta. Huone S olisi myös tarkemman suunnittelun takia hyvä tyhjentää sinne kertyneestä varastotavarasta.

Samalla tavalla on tehtävä muuritutkimukset, mittauspiirustukset ja muu dokumentointi myös niissä kohdissa, missä vesi- ja viemärijohdot linjataan kulkemaan kirkon seinämurien perustusten läpi.

Varsinkin alkuperäisen oviaukon ja ullakonportaiden tiilirakennelmien, mutta myös muiden rakenteiden (alkuperäisen sakariston itäseinän pohjoisosassa, läpivientien kohdat kirkkosalin seinissä) osalta on tehtävä niitä koskeva kuntoarvio ja kaikki konservointi- ja mahdolliset restaurointityöt on tehtävä ammattikonservaattorin toimesta.

Holvipinnat

Jo 1980-luvun lopulla ilmeni runkokuoneen holvien maalipinnoissa vaurioitumista. Tällöin syksyllä 1989 todettiin maalin irtoavan levyinä (idästä laskien) "pohjoislaivan 4. holvin kaakkoisosassa, etelälaivan 3. ja 4. holvin pohjoisosassa sekä keskilaivan 3. holvin laessa" (Markus Hiekkasen ja Veikko Kunnaksen kertomus virkamatkasta 7.11.1989, RHO arkisto). Tällöin esitettiin arvioiksi syistä likaantuneen pinnan huono puhdistus ennen uutta maalausta 1964-65 samoin kuin ihmis-

joukkojen hengityskosteuden tiivistymistä. Kosteuden mittausta harkittiin (ks. ed. kertomus; Heikki Hännisen kirje 27.11.1989 seurakunnalle, kopio RHO arkisto).

Kuluneina vuosina on maalipintojen vaurioituminen lisääntynyt ja sitä on mielestäni jokaisessa holvissa (ks. myös isännöitsijä Rauno Huoposen kirje 16.1.1996 Museovirastolle). Syyksi on esitetty holvien lämpösuojausta, joka lienee seurakunnan aloitteesta tehty 1970-luvulla.

Sovittiin aiemman keskustelun perusteella, että sopivaan kohtaan rakennetaan telinetorni, jolta holvipintaa päästään tarkastelemaan lähietäisyydeltä. Sjöberg ottaa yhteyden rakennuskonservaattori Pentti Pietarilaan ensi tilassa museoviraston kirjeen 29.3.1996 edellyttämällä tavalla.

Huomattakoon, että lukuunottamatta pohjoislaivan läntisintä holvia (se on keskiaikainen), ovat kaikki holvit uudisrakenteita vuosilta 1864-65. Tämän johdosta niistä puuttuvat keskiaikaisissa holveissa yleisesti näkyvät pienet aukot vaippojen alaosissa. Nämä aukot on tehty sitä varten, että vesikaton mahdolliset vuotokohdat paljastuvat aukoista tihkuvan veden perusteella. Niitä ei siis keskiajalla ole tehty tulipalon sammutusvesien valuma-aukoiksi.

Pääoven kynnyksen madaltaminen

Naantalın seurakunta pyysi isännöitsijä Rauno Huoposen välityksellä 16.1.1996 Museoviraston kantaa holvimaa-
lausten ohessa myös aikeeseen kirkon nykyisen pääoven eli tornin länsioven kynnyksen poistamiseksi. Syynä esitettiin sen korkeutta, joka aiheuttaa jatkuvia vaikeuksia vammaisille päästä kirkkoon. Rakennuskonservaattori Pentti Pietarila pyysi minua tarkastamaan tilanteen laatimassaan lausuntoluonnoksessa edellytetyllä tavalla. Lopullisessa lausuntokirjeessä (päivätty 29.3.1996, diar. 143/603/96) annetussa kannanotossa on

otettu huomioon allekirjoittaneen suullisesti matkan jälkeen antamat tarkastustiedot.

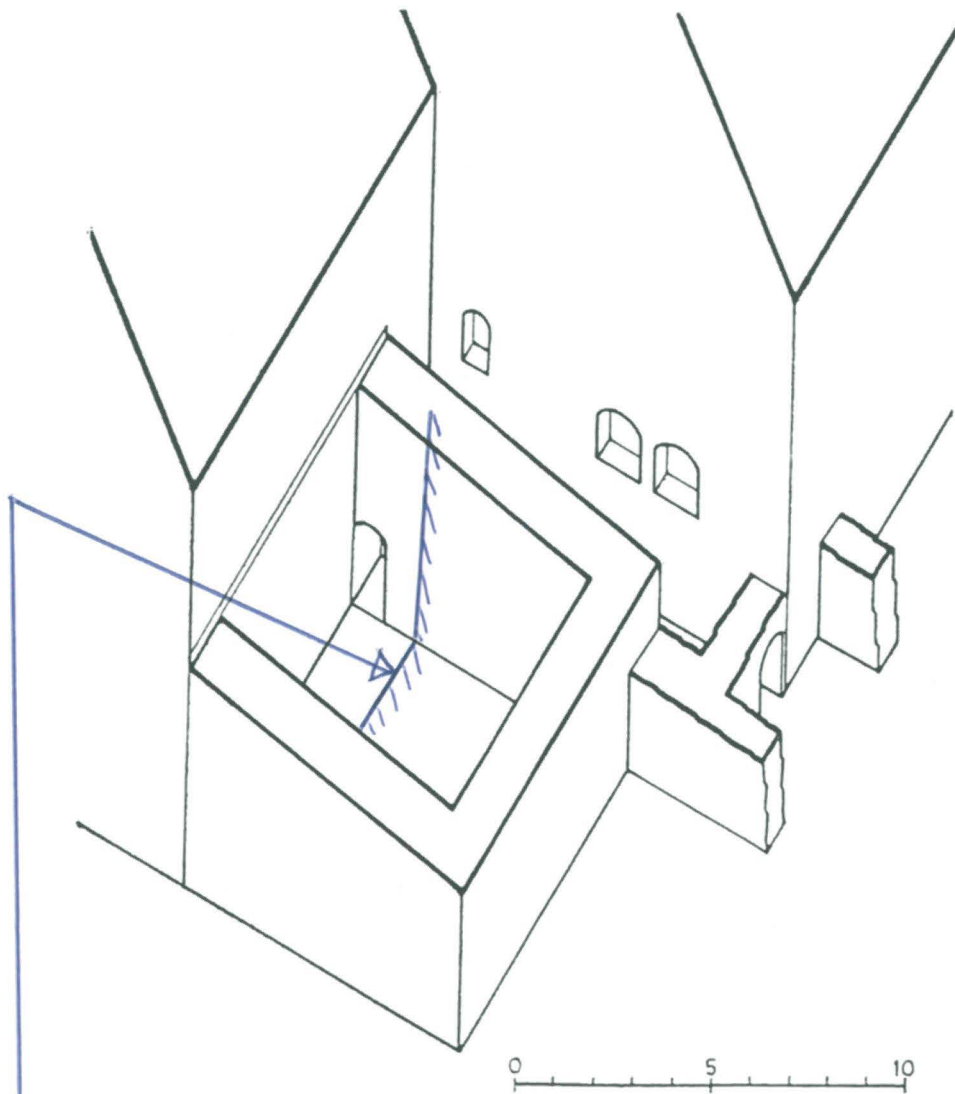
Tehdyn tarkastuksen perusteella saatoin todeta kynnyosan olevan betonia, joka ilömeisesti on valettu 1964-65 korjauksen aikana. Sen päällä on kauniisti kulunut ja patinoitunut lankku, jonka ulkosyrjässä vielä on kiinni ruuvattu metallilista.

Mielestäni kynnyksen poistaminen kokonaan ei tule kysymykseen, sillä se jäsentää tilaa määrittämällä missä tornin lattia loppuu ja ovenkohta/ulkotila alkaa. Sen sijaan katson, että betonivalu voidaan verraten uutena rakenteena poistaa. Kynnyslankku tilaan hyvin sopivana tulee käyttää uudelleen asentamalla se valun tilalle. Lankun yläpinnan tulee jäädä jonkin verran (ei alle 20 mm) korkeammalla kuin tornin tiililattia. Metallilista tulee jättää paikoilleen. Erityistä puun pintakäsittelyä maalaamalla tai lahosuojaamalla ei tule tehdä. Ovenkarmien alaosaan tulee asentaa karmin kanssa samanmuotoiset ja väriset puuklossit. Samoin täytyy sulkijarautaa jatkaa alaspäin.

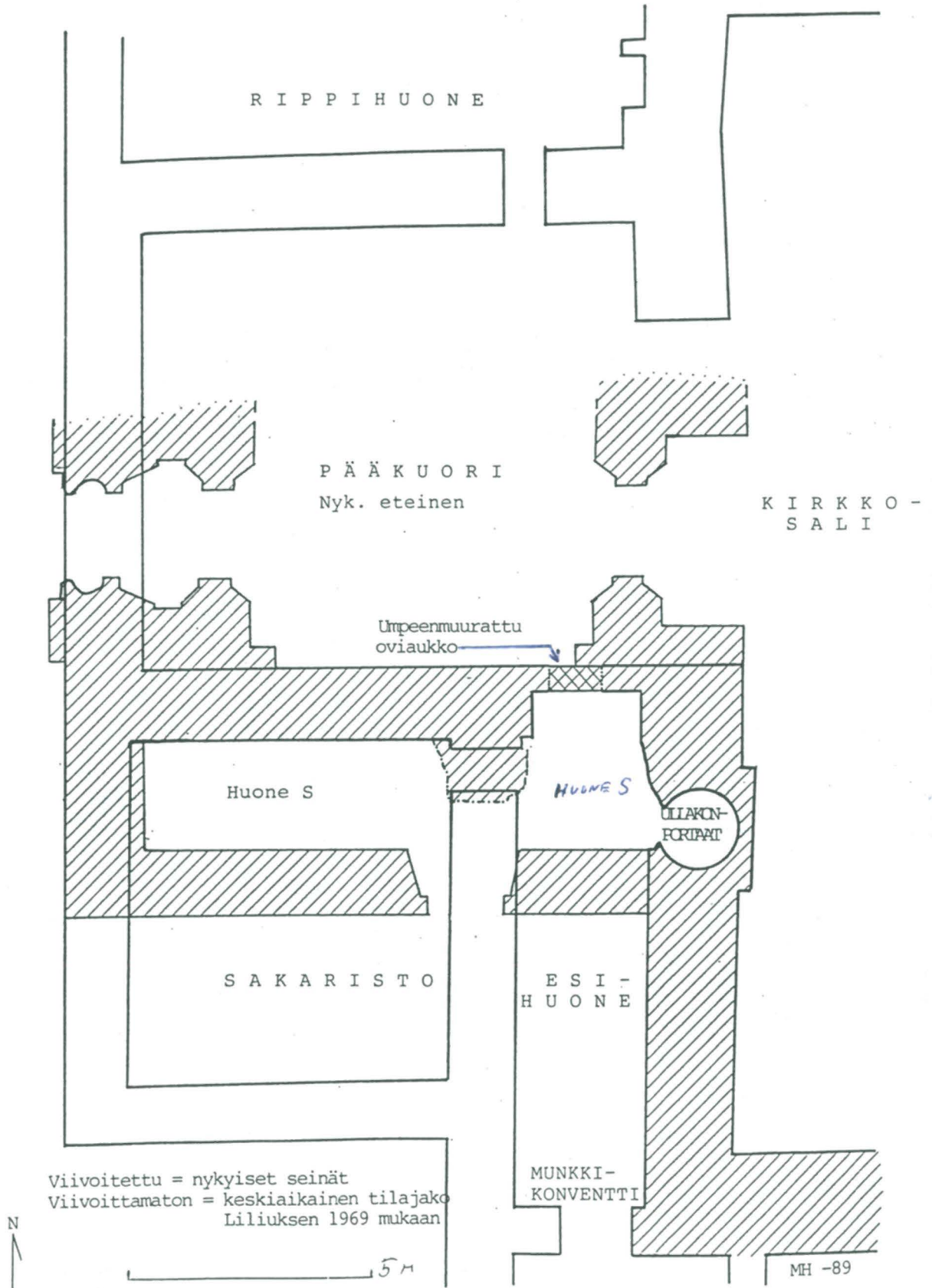
Helsingissä 2.4.1996

Markus Hiekkänen

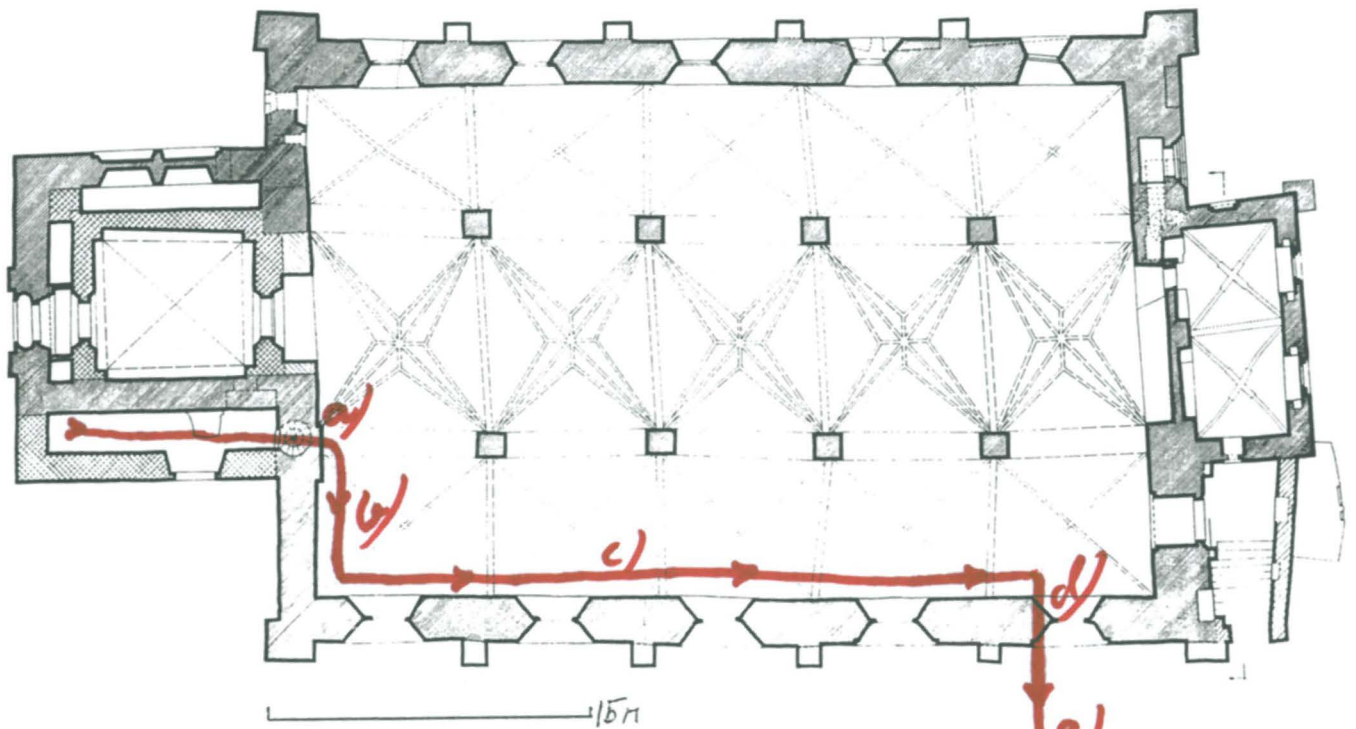
LIITE 1
Markus Hiekkasen
Kertomukseen 2.4.96
virkamatkasta
26.3.96 Naantalin
kirkkoon

Huoneen S pohjoisseinän sisäpinta (= tornin pohjoisseinä)

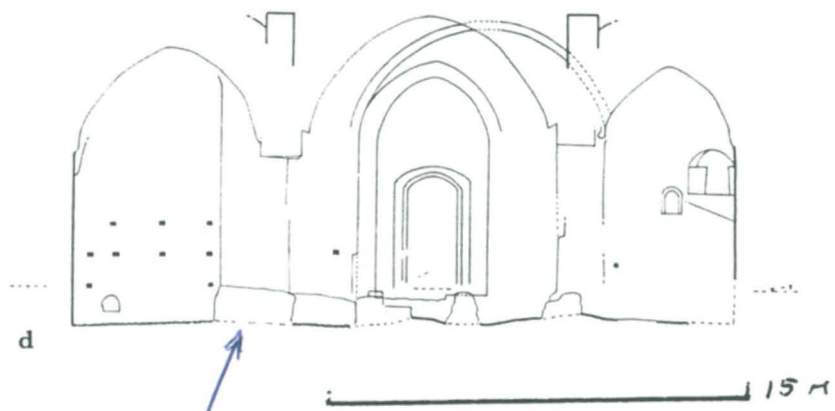

LIITE 3
Markus Hiekkasen
kertomukseen 2.4.96
virkamatkasta
26.3.96 Naantalin
kirkkoon

→ Sjöbergin ehdotus vesi- ja
viemärijohtojen linjaukselle
jaksoineen (a-e, ks. kertomus)

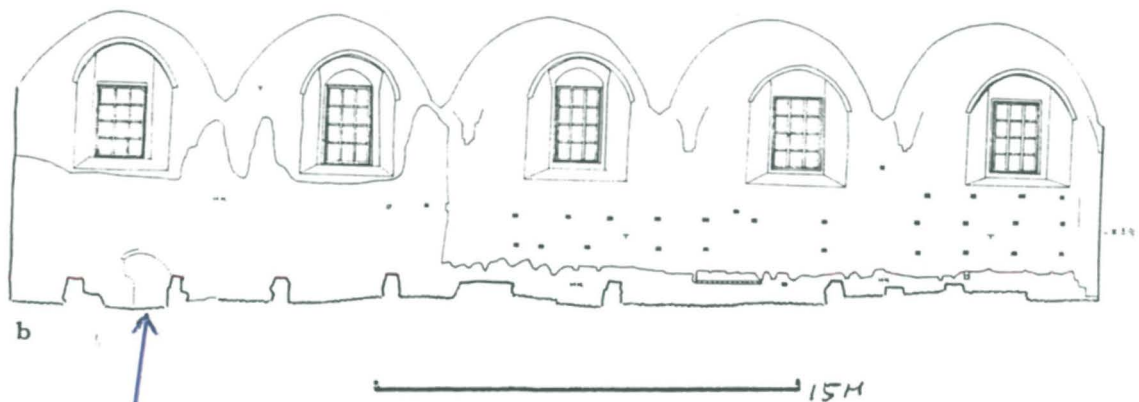
Runkohuoneen länsiseinä

Seinäuloke jonka alta mahdollinen linjaus

LIITE 5
Markus Hiekkasen
kertomukseen 2.4.96
virkamatkasta
26.3.96 Naantalin
kirkkoon

Runkohuoneen eteläseinä

Umpeenmurattu oviaukko jonka kohdalla
tuuletusreikä